

ЛІНГВІСТИЧНА КУЛЬТУРА СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

Статтю присвячено дослідженню проблеми формування лінгвістичної культури майбутніх учителів початкової школи у вищих педагогічних навчальних закладах.

Ключові слова: мовна особистість, лінгвістична компетентність комунікативна компетентність.

В умовах гуманізації освіти особливої уваги потребує розробка та впровадження таких форм і методів мовної роботи, які сприяють становленню висококваліфікованих спеціалістів, зокрема, майбутніх педагогів початкової школи. Однією з важливих умов успішного навчання мови є практичне оволодіння нею з метою якісної підготовки майбутніх учителів початкової школи до практичної роботи. Особливе місце у вирішенні цього завдання належить роботі з формування **лінгвістичної культури**.

Критеріями формування лінгвокультури є: теоретичні знання рідної мови, інших мов, практичні вміння (гностичні, проєктувальні, конструктивні, організаторські, комунікативні) та навички застосування одержаних знань і вмінь як складової інтелектуальної культури мовної особистості сучасного вчителя.

Саме тому надзвичайно актуальним для формування лінгвістичної культури майбутнього педагога початкової школи є: 1) сприяння посиленню інтересу до вивчення мов; 2) обумовленість вибору методів навчання специфікою факультету та специфікою методики викладання курсів дисциплін лінгвістичного циклу; 3) перевага таких методів особистісно орієнтованого навчання, що активізують розвиток розумової і розмірковуювальної діяльності студентів, їхню самодіяльність, роботу всієї академічної групи в цілому, гарантують свідоме, систематичне сприйняття і міцне засвоєння знань; 4) постійна, планомірна робота над підвищенням мовної та мовленнєвої культури студентів, їхньої орфографічної та пунктуаційної грамотності; 5) упровадження інноваційних індивідуально орієнтованих інтегративних методик, що спрямовані на досягнення кінцевого результату – підвищення рівня знань як основної умови набуття лінгвістичної компетентності.

Оскільки мовний і мовленнєвий компоненти є головною ланкою у практичній діяльності вчителя початкових класів, виникає потреба в удосконаленні структури і методів його професійної підготовки як на рівні визначення структури і змісту знань з мови, так і на рівні проведення таких експериментальних досліджень, що підтверджуються позитивними результатами. Основна мета вивчення мови – комунікативність, вільне, вміле користування нею в усіх сферах життя, особливо – професійній педагогічній діяльності. Саме комунікативний метод орієнтує учнів на збудження

потреби у нових словах і нових знаннях, отже, – активізує пізнавальну діяльність, сприяє пошуку незвичних, оригінальних форм її розвитку.

Питання формування лінгвістичної культури майбутніх учителів початкової школи, у ВНЗ знайшли відповідне відображення в наукових працях українських, російських та зарубіжних вчених, але, на нашу думку, **ще бракує інноваційних індивідуально орієнтованих (авторських) методик**, за допомогою яких варто успішно опрацювати лекційний і практичний матеріал, наприклад, аналізувати синтаксичні особливості словосполучень, різних структурно-семантичних типів речень, порівнюючи мовностильові ознаки творчого почерку майстрів слова, представників української та російської літератур, зокрема, дитячої літератури. Така методика підвищує мовну, мовленнєву культуру студентів, логічно підводить їх до самостійного пошуку цікавого мовно-літературного матеріалу, навчає зіставляти його ознаки, робити відповідні лінгвістичні висновки. Сам процес створює позитивні умови для розширення світогляду студентів, розвиває інтелект, сприяє свідомому засвоєнню матеріалу, отриманню міцних знань. Специфіка цієї роботи, безперечно, поглиблює мовне чуття студентів, допомагає їм набути певного лінгвістичного досвіду, досягти позитивних результатів у навчальній діяльності, що дозволяє реалізувати основну мету – формування лінгвістичної культури майбутніх учителів початкової школи. **Звідси і актуальність теми.**

Метою дослідження є визначення, наукове обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічної технології формування лінгвістичної культури майбутніх учителів початкової школи у педагогічних вишах та вироблення спеціальних прийомів для організації процесу набуття теоретичних знань, практичних умінь і навичок, що сприяють підвищенню мовної компетентності студентів, а отже, культури мови та мовлення.

Концептуальною ідеєю дослідження є положення про те, що формування лінгвістичної культури майбутнього вчителя початкової школи є соціальною вимогою, базується на психолого-педагогічній теорії і практиці, спрямовано на реалізацію міжособистісних відносин у професійній діяльності і створення умов для вдосконалення інтелектуальної культури студентів.

Теоретичною основою дослідження є теоретико-методологічні та культурологічні аспекти філософії формування нового покоління фахівців (Андрущенко В.П., Зязюн І.А., Кремень В.Г., Роменець В.А.); педагогічні надбання (Ващенко Г.Г., Макаренко А.С., Русова С.Ф., Сухомлинський В.О., Ушинський К.Д.); психологічна теорія зв'язку мови та мислення, мови та пізнання, мови та мовлення (Амонашвілі Ш.О., Виготський Л.С., Гальперін П.Я., Леонтьєв О.М., Огієнко І.І., Потебня О.О., Рубінштейн С.Л.); наукові праці з проблеми лінгвостилістичного аналізу тексту (Бахтін М.М., Булаховський Л.А., Виноградов В.В., Овсянко-Куликівський Д.М.) роботи мовознавців, лінгводидактів, методистів з питань формування лінгвістичної та комунікативної компетентності (Білецький А.О., Вихованець І.Р., Єрмоленко С.Я., Онкович Г.В., Русанівський В.М.).

Проблема формування лінгвістичної культури у фаховій підготовці майбутнього педагога початкової школи є одним з пріоритетів сучасної освіти держави. Значний внесок у розробку методологічних основ вивчення поняття „лінгвістична культура” зроблено як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. У дослідженнях розглядається складне, багаторівневе питання невід'ємного зв'язку мови та мислення (І. Огієнко, О. Потебня, Ф. Буслаєв, Д. Овсянко-Куликівський), мови та мовлення (А. Дистервег, К. Ушинський, І. Вихованець, М. Жовтобрюх), мови та культури особистості взагалі та педагогічної особистості, зокрема (В. Сухомлинський, В. Русанівський, С. Єрмоленко) тощо.

Так, аналізуючи сучасні дослідження сутності мови, О. Сидоров вважає, що вона є засобом комунікації, засобом пізнання, формою поведінки, І. Дзюба називає мову природним самовиявленням особистості, Г. Скударнова – основою мовленнєвої культури, яку І. Вихованець вважав ознакою загальної культури людини. Ураховуючи те, що мова є оболонкою думки (С. Рубінштейн), а грамотність – одним із елементів культури (Д. Лолер), проблема лінгвістичної культури постає однією з найважливіших для сучасного вчителя як представника тієї професії, що навчає та виховує особистість.

Уміння користуватися словом (В. Сухомлинський) – основна умова формування мовної компетентності, а тому і культури майбутнього педагога, що складається з культури мислення, культури мовлення, комунікативної культури. На думку П. Щербаня, педвузи готують переважно безликого вчителя, мовна і мовленнєва „безликість” майбутнього педагога є результатом „безликих” малоефективних методик навчання, що вже давно потребують змін. Д. Трошев та Т. Трошева зазначають, що менталітет учителя виключає байдуже ставлення до недбалого мовного оформлення думки, вчитель, який не володіє мовою, зневажає елементарними правилами мовленнєвого спілкування, навряд чи буде мати вплив на формування свідомості особистості (Д. Лихачов), оскільки не почуватиметься впевнено. Лінгвістична ж впевненість є передумовою впевненості комунікативної (Т. Вольфовська), адже будь-яке спілкування є реалізованою моделлю

людських контактів (Г. Онкович), і учні досить часто ототожнюють ступінь професійної компетентності вчителя з мовною формою викладу ним думок (В. Русанівський).

О.Пономарів називає вчителів серед тих людей, які не мають права на помилки, адже їхнє слово має бути взірцем для громадян України, а тому питання лінгвістичної культури на сучасному етапі набуває державної ваги. Особистість викладача, навчальні засоби, якими він вільно користується, є ознакою позитивної якості його викладання (В. Стоюнін). Задля того щоб студенти не відчували вербального дефіциту, невпевненості у спілкуванні з людьми, нездатності вести діалог (А. Федосова), варто постійно навчати їх користуватись словом вільно, але граматично правильно, що і є однією з основних умов формування лінгвістичної компетентності майбутнього вчителя початкової школи, показником його справжньої інтелектуальної культури.

Психолого-педагогічний аналіз проблеми формування лінгвістичної компетентності доводить, що розвиток культури мови та мовлення є індикатором творчої культури особистості ХХІ ст. (М. Лазарев), що можливості розвитку мови є невичерпними, бо думка поєднана з нею навечно.

Учитель має навчати дітей мислення (Ф. Буслаєв), але процес мислення безпосередньо пов'язаний із процесом мовлення, тому винятково важливо розвивати мову та мовлення студента вищої педагогічної школи, щоб він абсолютно вільно оперував своїм зовнішнім (усним) та внутрішнім (писемним) мовленням. Практичні вміння та навички використання теоретичних наукових знань – основа рівня розвитку педагогічної особистості. Прикро констатувати досить низький рівень теоретичного, зокрема, **синтаксичного мислення** сучасного студента педагогічного ВНЗ. Основ цього виду мислення не було закладено спочатку у початковій, а потім – у середній школі. Тому викладачеві вищої школи на заняттях циклу мовних дисциплін варто використовувати індивідуально орієнтовані інноваційні засоби для розвитку теоретичного мислення майбутніх учителів початкової школи, адже саме школа є однією з тих сфер життя, де має бути зосереджений інтелектуальний потенціал суспільства.

Ураховуючи, що формування мислення безпосередньо залежить від характеру навчання (Л. Виготський), маємо визнати, що, змінюючи зміст і методи навчання, можна активно впливати на рівень розумової діяльності студентів, які, в свою чергу, потім впливатимуть на розумовий потенціал своїх вихованців. Це сприятиме підвищенню інтересу до предмета вивчення, дозволить створити відповідні умови для поглиблення вже існуючих знань. Найбільш оптимального результату можна досягти лише тоді, коли процеси пізнання – сприймання, увага, пам'ять, мислення – постійно розвиваються, отже, процес формування лінгвокультури у виші має ґрунтуватися на пізнавальній, комунікативній та естетичній функціях мови.

Проблема формування мовної культури майбутніх учителів є винятково актуальною на сучасному етапі розвитку суспільства, оскільки вчитель початкової школи постійно має демонструвати відповідний рівень професійної майстерності високоосвіченої мовної особистості, адже мова є не тільки предметом навчання, а й засобом її формування, і особистість виявляє свою унікальність, пізнаючи та передаючи специфіку національної мови.

Надзвичайно важливо, розвиваючи лінгвістичне мислення майбутнього педагога, враховуючи соціальні функції мови, керувати процесом формування професійної лінгвістичної культури. У процесі навчання мови необхідно враховувати особистісно-діяльнісний підхід, міжпредметні зв'язки, контекстні умови, когнітивність, адже означені складові є основою лінгвопедагогічного підходу у підготовці фахівців початкової школи. Особливої уваги потребує питання виховання мовної інтуїції, мовного чуття у майбутніх учителів, культури їхньої мови та мовлення. Саме з початкової школи цей процес набуває свідомого навчального та виховного напрямку, тому винятково важливо, щоб він коригувався компетентними мовними педагогічними особистостями. Отже, від ступеня сформованості лінгвістичної компетентності залежить мовна активність, рівень вербальної адаптивності, лінгвістична відповідальність, комунікативна орієнтація та реалізація позитивного внутрішнього та зовнішнього образу майбутнього вчителя, отже, цілісний розвиток його як мовної особистості. Якість особистісного та професійного іміджу майбутнього педагога початкової школи неодмінно свідчить про ефективність навчального процесу у ВНЗ, що тісно пов'язано, перш за все, з рівнем викладання мовних дисциплін.

Роль творчої особистості викладача педагогічного ВНЗ у цьому процесі є надзвичайно важливою, адже він є фундатором лінгвістичних знань студентів, вони засвоюють його методику, сприймають створену ним особисту лінгвістичну модель подання теоретичного матеріалу, що перевірена досвідом практичної роботи. Нестандартні методики викладання мовних дисциплін, безумовно, сприяють досягненню найбільш оптимального результату, якщо вони спрямовані на розвиток індивідуальних якостей студента, базуються на особистісно-діяльнісному підході до нього та створюють умови для моделювання співпраці студента і викладача. Інтерес студентів, що був викликаний специфікою виконання ними навчальних мовних завдань, і є підтвердженням формування ступенів лінгвістичної культури, яка є результатом усього складного процесу її

набуття в умовах інноваційних технологій, розрахованих на розвиток мислення, пізнання, мови, мовлення, отже, інтелекту студентів.

Теоретичне на експериментальне вивчення проблеми дослідження дозволяє окреслити такі **загальні висновки:**

Учитель початкової школи є такою специфічною мовною особистістю, від рівня лінгвістичних знань, мовленнєвих умінь і навичок якої залежить не тільки рівень її професійної майстерності, а й взагалі її особистісний статус досвідченого, компетентного фахівця, оскільки саме компетентність є тим мірилом справжнього професіоналізму, що безпосередньо впливає на становлення педагогічної особистості. Тому мовну стратегію визначено одним із державних пріоритетів освіти, найважливішим фактором впливу на формування інтелектуальної, дійсно компетентної педагогічної мовної особистості.

Якісні рівні професійної лінгвістичної культури майбутнього вчителя початкової школи відображають усі ступені засвоєння ним мовних знань, вироблення умінь, навичок, згідно з вимогами навчальних програм вищого педагогічного навчального закладу. Програми курсів мовних дисциплін є основою для реалізації професійної компетентності викладача ВНЗ. Індивідуальні вміння викладача коригувати навчальний матеріал залежно від специфіки студентської аудиторії, програмування авторських методик навчання свідчить про оригінальність його лінгвістичного мислення, творчого підходу до процесу навчання. І що цікавішими є такі методики, то кращими є результати процесу навчання, то кориснішими є вони для студентів.

Якість навчання, якісна підготовка спеціаліста педагогічної галузі нерозривно пов'язана з мовою. Саме тому лінгвістично компетентна особистість має виховане мовне чуття, мовну інтуїцію, що підтверджує особисті рівні її мовної та мовленнєвої культури. І мовний, і мовленнєвий компоненти є основними у практичній діяльності педагога початкової школи, а тому вони повинні бути пов'язаними з викладанням усіх предметів, а не тільки предметів мовного циклу. Формувати лінгвістичну культуру майбутнього вчителя початкової школи на заняттях з мови означає формувати таку мовну особистість, яка зможе у подальшій професійній діяльності абсолютно вільно користуватись своїми теоретичними знаннями та практичним досвідом, навчаючи та виховуючи учнів.

Лінгвістична свідомість завжди відображає рівні лінгвістичного пізнання, тому і є чинником дійової сили тих теоретичних знань та практичних умінь і навичок, що склалися під впливом використання викладачами мовних дисциплін особистого нестандартного творчого підходу до складного процесу формування лінгвістичної культури. Розвиток неординарності лінгвістичного мислення студентів завжди є свідченням неординарності викладу мовного матеріалу, тобто неординарного підходу викладача до свого предмета, а головне – його особистою зацікавленістю у необхідності змін у загальній методичній системі викладання тих курсів, що є спрямованими на розвиток комунікативних здібностей майбутнього вчителя початкової школи.

Таким чином, складний процес формування лінгвістичної культури майбутнього вчителя початкової школи у педагогічному навчальному закладі є постійним процесом формування індивідуального та колективного менталітету особистостей свідомих членів суспільства засобами мови.

Література

1. Закон України "Про вищу освіту" // Освіта – 2002. – № 12-13. – С. 5-12.
2. Буслаев Ф.И. Преподавание отечественного языка: Учеб. пособие для студентов педин-тов по спец. "Рус. яз. и лит." – М.: Просвещение, 1992. – 512 с.
3. Лолер Дж. Коэффициент интеллекта, наследственности и расизм. – М.: Прогресс, 1982. – 253 с.
4. Потебня А.А. Слово и миф. – М.: Правда, 1989. – 622 с.
5. Ушинський К.Д. Передмова до першого видання "Дитячого світу" // Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Т. 2 / Редкол.: В.М. Столетов та ін. – К.: Рад. школа, 1983. – С. 203-216.
6. Щербань П.М. Педагогіка почуттів. – К.: Знання, 1992. – 48 с.
7. Язык образования и образование языка // Материалы международной научной конференции (Великий Новгород, 11-13 июня 2000 года). – Великий Новгород: НовГУ, 2000. – 382 с.

The article is devoted to research of forming of linguistic culture of future primary school teachers in higher pedagogical institutions.

Key words: linguistic personality, linguistic competence, communicative competence.

Надійшла до редакції 15.04.08 р.